

Panc Beentjes

Op zoek naar sporen van de bevrijdende God in de Bijbel¹

We zien in onze cultuur op dit moment twee nogal tegenstrijdige verschijnselen. We bevinden ons onmiskenbaar in een tijdperk waarin de *grote verhalen* zich een prominente plaats verwerven. Nog nooit zijn er in een zodanige korte tijd zoveel nieuwe vertalingen van de klassieken op de markt gebracht. Loop een goede boekwinkel binnen en je weet niet wat je er allemaal in vertaling aantreft: van Homerus, Herodotus, Livius, Flavius Josefus, Augustinus tot *De Nieuwe Bijbelvertaling* aan toe. Er is een duidelijk toenemende aandacht voor de bronnen van onze cultuur.

Tegelijkertijd valt er ook een *andere trend* waar te nemen, die ik niet echt gezond vind. Nadat boeken als *De Da Vinci Code* van Dan Brown² en *De schaduw van de wind*, een schitterende roman van Carlos Ruiz Zafón, bestsellers zijn geworden, verschijnen er boekjes waarin alle locaties die in deze boeken voorkomen als in een reisgids worden beschreven. Doel ervan is om die plekken te gaan bezoeken, maar vooral om op die manier ook het *waarheidsgehalte* van die romans te kunnen controleren. Bij de kapel in Schotland waar *De Da Vinci Code* eindigt, moest extra bewaking worden ingesteld, omdat dolgedraaide Dan Brown-fanaten stenen uit de muur loswrikten om die vervolgens als souvenir mee naar huis te nemen.

Zo gebeuren er, onder het mom van de lezers ter wille te zijn, soms heel vreemde dingen. De in Nederland vrij onbekende Britse auteur Peter Robinson, die echter internationaal gezien in rap tempo is uitgegroeid tot een van de betere hedendaagse thrillerschrijvers, vertelt het volgende merkwaardige, onbegrijpelijke voorval. In zijn in 1988 verschenen boek *Nachtlicht* noemt hij twee Amerikaanse actrices, Kathleen Turner en Jessica Lange. Toen in Amerika een nieuwe druk van dit boek werd uitbracht, vond de Amerikaanse uitgever het wel een goed idee om het boek wat te updaten. De namen van die twee actrices werden geschrapt en vervangen door de ondertussen veel bekendere Gwyneth Paltrow. Dat die Gwyneth Paltrow in 1988 nog in de wieg lag, was men even vergeten! Je kunt literatuur niet updaten; ze *bestaat* en dient gerespecteerd te worden zoals ze is gecreëerd.

Wat ik over literatuur heb gezegd, geldt ook voor *films*. In maart 2007 staat er in *Rails*, het huisblad van de Nederlandse Spoorwegen, een aanbieding om – uiteraard per trein – een speciale reis naar Londen te maken om daar alle locaties waar de film *Notting Hill* zich afspeelt te gaan aflopen. Het motto van de reis: ‘Net als in de film’ (Een kop die mij onmiddellijk deed denken aan een song van Toontje Lager!).

Over films gesproken. Op 6 april 2007 schrijft Bas Blokker in *NRC-Handelsblad* een uitvoerig artikel over de teloorgang van de Bijbelfilm. Terwijl films als *Troy*, *Alexander*, *The Gladiator*, *The Lord of the Rings* en *The Last Legion* kaskrakers zijn, lijkt één bron voor Hollywood volkomen te zijn opgedroogd: films over het Oude Testament. ‘Als je de ontwikkeling in één zin moet samenvatten’, aldus Bas Blokker, ‘de onschuld is eraf. Het onbekommerde gebruik van de Bijbel als avonturenboek – *The Greatest Story Ever Told* – is vervangen door een schroomvallige benadering. Sinds de jaren negentig zijn alleen nog *tekenfilms* gemaakt naar motieven uit het Oude Testament’. Voor Blokker zijn het de *politieke correctheid* en de *angst om te kwetsen* die hieraan ten grondslag liggen. Ik denk dat het veel eerder te maken heeft met wat ik ‘de partituur-dwang’ zou willen noemen: het niet onbevangen naar een *Mattheuspassie* kunnen luisteren, maar alleen wanneer men de partituur voor ogen heeft en kan controleren of alles klopt. Daarom valt de verfilming van een boek ook bijna altijd tegen. Waarom? Omdat de lezer van een boek *zelf de regie* heeft over de lege plekken die een literaire tekst altijd met zich meedraagt. Juist met behulp van die lege plekken scheidt elke lezer zich een eigen wereld waarin het gedrukte zich afspeelt. Maak je nu een film van datzelfde boek, dan *wordt* alles voor je ingevuld en ontstaat een wereld die jij je in de meeste (of in alle) gevallen heel anders had voorgesteld.

controleren of
alles wel klopt

Wanneer we iets willen zeggen over de rol die de Bijbel zou kunnen (of moeten) spelen, dan zullen we heel goed moeten kijken wat er *nu* aan de hand is. Ik zie dan vier velden.

Ten eerste. De vanzelfsprekendheid waarmee de Bijbel in het verleden een centrale positie innam – of opeiste – is definitief voorbij. Geloof is meer en meer teruggedrongen naar, of terechtgekomen in, het domein van het *individu*. En paradoxaal genoeg: waar de Bijbel nog beleefd en geleefd wordt als een identiteit-bepalend, *gemeenschappelijk* Anliegen, worden juist *niet* de moderne Bijbelvertalingen gebruikt, maar is er een krampachtig vasthouden aan (te) oude monumenten in versteende taal, zoals de Statenvertaling uit 1637.

Ten tweede. De Bijbel heeft niet alleen binnen de geloofsbeleving een nogal marginale rol gekregen, maar ook binnen de cultuur. Niet alleen studenten in de theologie, maar ook in de literatuurwetenschap en de kunstgeschiedenis worden sinds enige jaren *verplicht* om een aanvullende cursus ‘Bijbelkennis’ te volgen. Immers, wanneer je nog nooit van het Bijbelboek Job hebt gehoord, begrijp je weinig of niets van Franz Kafka’s roman *Het proces*. Hoe kun je John Steinbeck’s *East of Eden*, Gerrit Achterberg’s gedicht *Fall-Out* of Baudelaire’s gedichtencyclus *Les Fleurs du Mal* begrijpen, wanneer de namen Kaïn en Abel je niets zeggen en je hun setting in het boek Genesis niet kent? De roman *Het verlangen* van Hugo Claus – om nóg maar een voorbeeld te noemen – is helemaal geconcentreerd rondom citaten en toespelingen uit de Jacobsencyclus en het boek Amos. En wie er een beetje oor voor heeft zal ontdekken dat ook - of moet ik zeggen: zelfs - de *popmuziek* boordevol verwijzingen naar de Bijbel zit. Ik had het zojuist over Kaïn. Op de CD ‘The Joshua Tree’ van U2 vinden we in het nummer ‘In God’s country’ de passage:

*Naked flame
She stands with a naked flame
I stand with the sons of Cain.*

B.B. King zingt in 'When love comes to town', samen met Bono van U2:

I was there when they crucified my Lord

...
I threw the dice when they pierced his side.

En om wat dichter bij huis te blijven: in het lied *Sleepin' dog* van Harrie Muskee hoor je opeens de zin: *Never wake up a sleeping dog, or you may end up like Jonah in the wale.* Zonder kennis van de Bijbel mis je heel veel om je heen. Niet alleen van de cultuur uit vroegere eeuwen, maar óók van talloze hedendaagse uitingen. Het is daarom absoluut geen toeval dat er de laatste jaren steeds meer boeken en naslagwerken in omloop worden gebracht waarin men de meest basale kennis van Bijbelse personen en realia kan opzoeken. We staan namelijk op het punt om de wortels van onze eigen cultuur niet meer te begrijpen. U zult dus begrijpen waarom ik het initiatief om een website www.bijbelencultuur.nl in het leven te roepen – én te blijven uitbreiden – van harte heb toegejuicht en nog steeds toejuicht.

Ten derde. Aan theologische faculteiten in Nederland, waarvan de meeste overigens al zijn omgevormd tot faculteiten Religiewetenschap, wordt in toenemende mate gelobbyd om de Bijbelse grondtalen (Hebreeuws, Grieks, Aramees) zo niet af te schaffen, ze dan in het gunstigste geval toch facultatief te stellen. Of om het nog gekker te maken: alléén het *Grieks* verplichtend te stellen; dát is immers de taal van het Nieuwe Testament, dat over *Jezus* handelt en dat is wel genoeg. Waarop ik dan steevast repliceer: Jezus had alleen de *Hebreeuwse* Bijbel tot zijn beschikking! Wanneer we in de toekomst niet meer kunnen beschikken over (voldoende) professionals die de Bijbel in de grondtalen kunnen lezen, is het einde in zicht. Begrijpt

is er toekomst voor de Bijbel? Ja!

U mij goed: ook ik erger mij aan pastores en predikanten die week in, week uit vanaf de kansel alleen maar weten te melden: 'Gemeente, de Bijbelvertaling zegt dit en dit, maar eigenlijk staat er dit en dat'. Voor dát type preek houd ik hier geen pleidooi. Wél voor professioneel opgeleide theologen die zelfstandig kunnen achterhalen wat er in de oorspronkelijke teksten staat en dat op een verantwoorde wijze dienstbaar weten te maken in het pastoraat.

Is er toekomst voor de Bijbel? Mijn antwoord is 'ja', mits er een voortdurende, intensieve impuls van ons zal uitgaan die zich niet beperkt tot de jaarlijkse 'Nationale Bijbeltest', hoe amusant die op zich ook is. Het Nederlands Bijbelgenootschap en de Katholieke Bijbelstichting zijn zich terdege bewust van al deze ontwikkelingen en bedreigingen, méér soms dan bepaalde theologische faculteiten. Met man en macht wordt er bij de Bijbelgenootschappen dan ook gewerkt om niet alleen heel veel exemplaren van die mooie Nieuwe Bijbelvertaling te verkopen, maar ook aan goede, verantwoorde follow-up te doen. Ik noem alleen het project van de studiebijbel die in oktober zal verschijnen en de website www.voederbak.nl.

Het openen en onderhouden van websites is overigens niet voldoende. Hoe zorgen we ervoor dat mensen *weten* dat ze bestáán en wat ze er mee kunnen? Ook hier ligt naar mijn mening een belangrijke taak weggelegd: voortdurende voorlichting waar men gedegen en actuele informatie over de Bijbel kan vinden.

Aan het fenomeen website kleeft trouwens ook het gevaar van een bepaalde eenzijdigheid. Het surfen op internet is namelijk een bezigheid die je nagenoeg uitsluitend *in je eentje* doet.

En dat brengt mij bij mijn *vierde punt*. Bij alle informatie die men via internet of

met behulp van fraai uitgegeven naslagwerken tot zich kan nemen, is absoluut nog niet gegarandeerd dat men ook tot daadwerkelijk tot *Bijbellezen* komt, laat staan tot een ontmoeting met God. Dát immers is het meest vruchtbaar, wanneer het *samen* gebeurt, in niet al te grote groepen. Pas dán, in het *sámen* lezen, het samen bespreken en overdenken van de teksten, vindt de meest belangrijke vertaalslag plaats: verdraaid, dat oude verhaal is ook *mijn, ons* verhaal. Wanneer die cruciale stap *niet* plaatsvindt, blijft die Bijbel al heel spoedig dicht en begint hij stof te verzamelen op de bekende plank in de boekenkast. Ik noem in dit verband hier graag de titels van twee boeken die mijn inspirerende leermeester Han Renckens in de jaren tachtig heeft gepubliceerd: *Je eigen Schrift schrijven: Meegroeien met de Bijbel*³ en: *De bijbel meemaken*.⁴ Het is de klemtoon die het 'm doet: De Bijbel *méé* maken of: De Bijbel mee *má*ken. Het kan en mag allebei. De Bijbel wordt pas iets, wanneer je er achter komt dat het verhaal van en over God ook *jouw* verhaal is. Dan pas heeft die Bijbel toekomst!

bibliodrama:
de Bijbel
meemaken

Ik noemde eerder al die uitdagende titel *De Bijbel mee maken*. Ik heb dat op een speciale manier mogen ervaren en ondervinden tijdens een aantal bibliodrama-sessies die onder leiding van Nico Derksen in het najaar werden gehouden tijdens een cursus parochie-opbouw waaraan ook Piet van Hoven en ik meededen. Ik kan U verzekeren: een dergelijk bibliodrama gaat je niet in de koude kleren zitten. Het is op dat moment ook helemaal niet meer belangrijk waar en wanneer of door wie het betreffende Bijbelverhaal is geschreven en of alle details van de tekst op de juiste manier worden overgenomen in de handelingen die plaatvinden. Veel belangrijker is op dat moment dat in het bibliodrama het verhaal van de Schrift en je eigen levensverhaal zeer hecht met elkaar verbonden worden. Daarin ligt naar mijn mening niet alleen de kracht, maar ook de legitimiteit van bibliodrama.

Tijdens deze bibliodrama-sessies ben ik mij – naast andere zaken – pas echt goed bewust geworden van wat klassiek 'de inspiratie van de Schrift' heet. Van oudsher hebben mensen, joodse mensen, joods-christelijke mensen, aangevoeld en uitgesproken dat bepaalde ervaringen die hen overkwamen, die hun pad kruisten, niet verloren mochten gaan. Die ervaringen moesten worden doorverteld, opgeschreven. En dat inzicht, die intuïtie van het veiligstellen voor anderen, zou je volgens mij best 'inspiratie' mogen noemen. Daarom hebben die verhalen, die Bijbelteksten het altijd uitgehouden en zijn ze – voor wie ze wil toelaten – tot op de dag van vandaag springlevend en boordevol geheim.

Wie het aandurft om samen met anderen het Bijbelverhaal binnen te treden en deelgenoot te worden van het oeroude, en tegelijk actuele verhaal, krijgt naar mijn rotsvaste overtuiging niet alleen deel aan die inspiratie, maar scheidt ook inspiratie. Want in bibliodrama *vertel* je niet het verhaal van de Schrift, maar *ben* je het verhaal van de Schrift. Daarmee krijgt die Bijbel een ongekende, een ongehoorde actualiteit en diepgang. Dan kan het ook echt als een teken van de bevrijdende God worden ervaren.

Prof. Dr. P.C. Beentjes is hoogleraar Exegese Oude Testament aan de Faculteit Katholieke Theologie van de Universiteit van Tilburg

1. Deze bijdrage werd als Inleiding gepresenteerd tijdens de bijeenkomst "Op zoek naar sporen van de bevrijdende God" bij gelegenheid van het afscheid van Dr. N.J.M. Derksen op donderdag 26 juni 2008 te Zwolle
2. Overigens niet zijn beste; dat vind ik *Het Bernini Mysterie*.
3. Ambo, Baarn 1983
4. Kok, Kampen 1988.

Noten